

ТЕОРЕТИЧНІ І МЕТОДИЧНІ ПРОБЛЕМИ БІОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

УДК 929-055.2:930.1

*Лариса Іванівна БУРЯК,
провідний науковий співробітник
Інституту біографічних досліджень НБУВ,
доктор історичних наук, професор (Київ).*

ЖІНОЧА БІОГРАФІКА ЯК НАПРЯМ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ: ТРАДИЦІЇ ТА СУЧАСНІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ

Аналізується жіноча біографіка як соціокультурний феномен і науковий напрям, що є органічною складовою біографічних досліджень. Визначаються особливості термінології та методології.

Ключові слова: біографічні дослідження, біографіка, жіноча біографіка, жіночий біографічний наратив.

Biography of women is analyzed as a social and cultural phenomenon and scientific field, which is an integral part of biography research in general. Features of terminology and methodology are identified and characterized.

Keywords: biography research, biography, biography of women, female biographical narrative.

Анализируется женская биографика как социокультурный феномен и научное направление, которое является органической составляющей биографических исследований. Определяются особенности терминологии и методологии.

Ключевые слова: биографические исследования, биографика, женская биографика, женский биографический нарратив.

*«Якщо ясне і очевидне само себе пояснює,
то загадка будить творчу думку.
Ось чому історичні особистості і події,
оповиті серпанком загадковості, чекають від нас
все нового осмислення і поетичного тлумачення»*

Стефан Цвейг. «Марія Стюарт».

Еволюційний характер соціогуманітаристики, антропологічна та гендерна складова якої спрямовані на вирішення проблем самоіден-

тифікації та поглиблене пізнання особистості, підтверджують актуальність біографічних студій, що репрезентують жінок у контексті різноманітних культурних епох. Розкриваючи повноту жіночих талантів і неординарностей, вони водночас дають ключ до більш осяжного розуміння часу та можливості під іншим кутом зору аналізувати події, людей, їхні вчинки.

Те, що біографії жінок перебувають у полі зору вітчизняних учених упродовж тривалого часу, є цілком закономірним і вже не викликає жодних питань стосовно евристичної та наукової цінності. Та, якщо долі знаменитих представниць жіночої статі завжди виглядали інтригуючими і суспільство виявляло зацікавленість їхнім життям і колізіями на шляху досягнення успіху, то прикметою останнього часу стало загострення інтересу до життєписів жінок пересічних. Їхні біографії розглядаються як підґрунтя для творення актуалізованих сучасним науковим дискурсом понять (як от, «поколінневі біографії», «свій / чужий», «усна історія» тощо).

Наразі існуючий значний масив досліджень, присвячених жіночим біографіям, дає підстави стверджувати наявність відповідного наукового напрямку. Проте вчені, котрі працюють у цій царині, все ще потрапляють у термінологічні тенета, зважаючи на відсутність чітких дефініцій. З огляду на це, виникає потреба визначитися з ключовими поняттями, покладеними в основу зазначеного наукового напрямку. Насамперед ідеться про коректне використання термінів «біографіка» та «біографістика», що часто підміняються одне одним як близькі за значенням.

Застосування сучасного базового поняття «біографіка» видається правомірним і доречним для досліджень жіночих біографій другої половини XIX – початку XXI ст. Попри певну незвичність звучання (інтуїтивно частіше використовується «біографістика») і все ще існуючу неусталеність у вітчизняному науковому дискурсі, цей термін позначає багатовимірну галузь біографічної творчості та видання біографічного жанру [12, с. 94]. Він є значно ширшим за змістом, ніж термін «біографістика». Цю тезу висунув і обґрунтував В. І. Попик у своєму узагальнюючому дослідженні «Ресурси біографічної інформації: історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку» (2013), запропонувавши розглядати «біографіку» як сферу наукової і літературної творчості, видавничо-інформаційної роботи, частину вітчизняної гуманітарної культури, а «біографістику» використовувати для означення спеціальної історичної дисципліни. Погоджуючись із цією слушною пропозицією та не заглиблюючись далі у термінологічні колізії, пригадаємо мудру пораду стосовно термінів, про які домовляються, а не сперечаються.

Сучасний стан соціогуманітаристики та біографічних студій зокрема, надають можливість визначити жіночу біографіку як міждисциплінарний науковий напрям та невід'ємну органічну складову біографіки загалом, що інтегрує в собі різноманітні наукові знання — історичні, культурологічні, літературознавчі, психологічні, просопографічні, має власний дослідницький простір і передбачає наявність і практичне застосування відповідної термінології та методології. Об'єктом дослідження виступають біографії жінок (як знаменитих, так і пересічних, а також тих, чий імена тривалий час у силу різних обставин перебували за лаштунками публічного простору).

Категоріальний апарат сучасних біографічних студій являє собою достатньо «великий конгломерат» [13, с. 17]. Та, попри його поліваріативність, специфіка дослідження щоразу вимагає залучення додаткових термінів, які би вичерпно відображали суть предмету й виявлялися актуальними, максимально вирішуючи проблему дефіциту термінологічно-поняттєвого інструментарію. У контексті розгляду зазначеної проблеми одним із таких понять є «жіночий біографічний наратив», що позначає масив публікацій, у якому жіночі біографії репрезентовані розмаїттям персоналій, жанрових та авторських характеристик.

«Жіночий біографічний наратив» є складовою більш широкого поняття, яким виступає «біографічний наратив». Останній оцінюється вітчизняною історіографією як сукупність особистісних наративів двох рівнів. Перший має формат самоідентифікації та самопрезентації, включаючи спогади, щоденники, епістолярії, інтерв'ю, різноманітні творчі записи, де кожний(а) автор / авторка вибудовує події власного життя за певним сюжетом — «зі своїми героями, вчинками, мріями, конфліктами, поразками, перемогами» [8, с. 11]. Особистісний наратив другого рівня — це «погляд зі сторони». Він представлений масивом біографічних досліджень, а також спогадами про постаті, які опинилися у фокусі дослідницьких практик. Цей наратив сприяє творенню цілісного біографічного образу у відповідності до зовнішнього сприйняття людини, доповнює біографію новими сюжетами і тим самим вносить корективи до автобіографічних репрезентацій.

Наукова спільнота, що вивчає біографії жінок, стикається з низкою методологічних проблем, серед яких вибір принципів дослідження та методів пізнання є ключовими. Міждисциплінарний статус жіночої біографіки зумовлює її тяжіння до методологічного плюралізму з неодмінним дотриманням принципів гендерної експертизи, або гендерної чутливості, котрі надають можливість розглядати жіночі біографії контекстуально, враховуючи широкий спектр соціальних зв'язків.

У якості теоретичної конструкції дослідження жіночої біографіки ефективною виявляється теорія мережевої моделі науки та метод мережевого аналізу, що знайшов широке застосування у соціогуманітарних дослідженнях. Переконливим щодо універсальності метода мережі є діалог Конфуція зі співрозмовником, зафіксований одним із всесвітньо відомих сучасних соціологів М. Кастельсом у своїй праці. Китайський мислитель, скромно оцінюючи власні здібності, пояснює, що вершин знання йому вдалось досягти лише завдяки методу, а саме він «просто схопив ту єдину нитку, яка єднає решту усіх» [6, с. 25]. Мережева модель науки, як її формулює І. Колесник у проекції до соціогуманітаристики, означає «інтеграцію розрізнених елементів (ідей, теорій, біографій, наукових інституцій, академічних шкіл, наукових співтовариств, наукових династій, професійної ідентичності, колективної психології...) в безшовну мережу взаємозв'язаних елементів, між якими постійно циркулює інформація» [7, с. 56]. Мережева модель як метод дає змогу: 1) об'єднати навколо поняття «жіноча біографіка» широке коло питань, у той чи інший спосіб пов'язаних жіночою компонентою, які висвітлювались у науковому просторі у різний час; 2) аналізувати досліджувані матеріали у контексті соціокультурних процесів, які відбувались у світі, враховуючи національні особливості; 3) розглядати біографічний жіночий сегмент наративу крізь призму інституціоналізаційної мережі — університетів, Академії наук, часописів; 4) враховувати антропологічний чинник — оточення вчених-істориків, їхні міжособистісні контакти.

Жіноча біографіка має характерні риси, котрі зумовлюють її специфіку на кожному з етапів розвитку та визначають науковий статус. Однією з таких особливостей є актуалізація соціологічної, психологічної, культурологічної складових, що маркують гендерну відмінність. Жіночий біографічний наратив вирізняється підвищеною увагою до соціальних аспектів життя, явищ культури, особистих або родинних переживань, повсякдення, різноманітних нюансів гендерних стосунків, інтимних почуттів, зовнішності, моди. Крім того, жіноча біографіка зазвичай характеризується загостреною емоційністю. Як констатує більшість дослідників, біографічні джерела — щоденники, спогади, листування, відбиваючи психологію жінки, мають особливо емоційне забарвлення, створюють відповідну атмосферу.

Формат, жанр, структура жіночої біографіки у вимірі часу яскраво демонструють, наскільки змінюється світосприйняття жінки та підходи до інтерпретації її біографії в українському соціогуманітарному просторі. Кожна з історичних епох, передусім, вносила свої корективи у калейдоскоп жінок, які потрапляли у коло наукових інтересів, ви-

значала свої ідеали, розробляла алгоритм відтворення їхніх біографій, за певних умов вимагала його жорсткого дотримання. Отже, політичні трансформації, культурні тенденції, а також уподобання наукової еліти, інтереси суспільства та влади були головними чинниками, що визначали структуру жіночої біографіки у персонологічному та концептуальному вимірах упродовж її розвитку. Вони виступають основними критеріями запропонованої періодизації наукового напрямку, історія якого відповідно поділяється на чотири періоди, а саме:

- друга половина XIX ст.;
- перша третина XX ст.;
- початок 1930-х – кінець 1980-х рр.;
- сучасність, що охоплює час від проголошення незалежності України до сьогодення.

У другій половині XIX ст. на хвилі загострення наукового інтересу до історії жіноцтва, зумовленого лібералізацією суспільно-політичних процесів, культурними трансформаціями, появою нових ідеологем, розпочалось активне вивчення жіночих біографій, авторами яких стали відомі вітчизняні вчені. Публікації М. Костомарова, В. Іконникова, Д. Мордовця, О. Левицького, О. Лазаревського переконливо підтверджували наміри вписати біографії жінок в історичний процес. Це були переважно жінки, які знаходилися при владі або у той чи інший спосіб були до неї наближені, мали вплив на політичні процеси. Одними з перших «фавориток» біографічних досліджень виявилися Марина Мнішек, царівна Софія, імператриці Анна Іоанівна та Єлизавета Петрівна, котрі стали героїнями нарисів М. Костомарова¹. Історик втілює своє бачення жіночого біографічного нарратива у відповідності до домінуючих традицій епохи романтизму, неодмінними атрибутами якої виступали зовнішність жінки, її освіченість, стосунки з оточенням, ставлення до влади.

Як вважалося, зовнішність жінки, причетної до політики, була особливо промовистою. Тому М. Костомаров, як великий майстер біографічного жанру, описуючи гарну зовнішність Марини Мнішек, звернув увагу на «хитрість», що відбилася на її обличчі — типову рису жінки, котрій судилася водночас роль учасниці та жертви політичних інтриг.

Зовнішність імператриці Єлизавети Петрівни мала відображати безтурботний характер її політики. Тому вчений наполягав на тому, що ця

---

¹Див.: Костомаров Н. И. Марина Мнишек // Н. И. Костомаров. Русская история в жизнеописаниях ее главнейших деятелей. В 4-х т. – М., 1998. – Т. II. – С. 137–164; його ж. Императрица Елисавета Петровна // Там само. – Т. IV. – С. 347–488; його ж. Императрица Анна Ивановна и ее царствование // Там само. – Т. IV. – С. 243–346; його ж. Царевна София // Там само. – Т. 3. – С. 211–254.

жінка вирізнялася надзвичайною красою, маючи чудове каштанове волосся, виразні блакитні очі. У контексті цілісного образу успішної правительки згадувалися навіть «здоровые зубы» й «очаровательные уста», які органічно доповнювали більш значущі привабливі риси (володіння іноземними мовами, легкість у спілкуванні, витонченість манер).

Натомість, щедро змальовуючи непривабливість Анни Іоанівни — «ленивая, неряшливая», «позбавлена смаку», «схильна до пліток», — історик акцентував увагу на її обмеженості та інтелектуальній убогості як алегоричному образі епохи часів її правління. У біографії царівни Софії, за версією М. Костомарова, пріоритетними були здібності та розум, але які «вступали у конфлікт» з її неоднозначною зовнішністю. Посилаючись на враження іноземців, яким царівна видавалася негарною через свою огрядність, учений не оминув компліментарності на її адресу, зауважуючи, що за російськими канонами пишні форми вважались ознаками тогочасної жіночої краси.

Значно ширший спектр жіночих біографій — понад півсотні під загальною назвою «русские женщины» представив Данило Мордовець (Д. Л. Мордовцев) — письменник, науковець, один із давніх і близьких приятелів М. Костомарова, багаторічний керівник української громади у Петербурзі. Цикл його біографічних нарисів виявився однією з перших спроб наблизитися до узагальнення жіночих біографій із позицій двох домінуючих типів характерів — «західного» (активного) та «східного» (пасивного). Унікальний за своєю наповненістю біографічний наратив був своєрідною спробою продовження започаткованої М. Костомаровим традиції — розкриття історії крізь призму її ключових постатей. Навіть за кількістю персоналій чотирьохтомне видання Д. Мордовця наближалось до монументальної «Русской истории в жизнеописаниях ее главнейших деятелей». Але, на цей раз майже тисячолітня історія представлялася виключно біографіями жінок, серед яких були княгині Ольга, Інгігерда, Софія Вітовтовна, а також знані та впливові Олена Глинська, Софія Палеолог, Мотря Кочубеївна, Ганна Монс, Анастасія Скоропадська, Марта Скавронська, княжна Тараканова та інші².

Нові тенденції у жіночому біографічному наративі, який набув національного забарвлення, виявилися у зв'язку з виходом часопису

²Див.: Мордовцев Д. Русские исторические женщины. Популярные рассказы из русской истории. Женщины допетровской Руси. — СПб, 1874. — 363 с.; його ж. Русские женщины нового времени. Биографические очерки из русской истории. Женщины первой половины XVIII века. — СПб, 1874. — 367 с.; його ж. Русские женщины нового времени. Биографические очерки из русской истории. Женщины второй половины XVIII века. — СПб, 1874. — 317 с.; його ж. Русские женщины нового времени. Биографические очерки из русской истории. Женщины XIX века. — СПб, 1874. — 323 с.

«Киевская старина» (1882–1906). Значний сегмент цього видання складають біографічні нариси, присвячені представницям української знаті. Одним із перших біографів Анни-Алоїзи Острозької та Раїни Могилянки-Вишневецької був О. Левицький — постійний активний дописувач часопису. Біографія Анастасії Скоропадської — дружини гетьмана І. Скоропадського й однієї з найбільш помітних жіночих постатей свого часу — стала об'єктом зацікавлень О. Лазаревського, який не міг не захопитися її надзвичайною енергією, мистецтвом маніпулювання заради досягнення поставленої мети та талантом впливати на свого високопосадового чоловіка і його оточення. У публікаціях історика та белетриста Й. Ролле, який друкувався у «Киевской старине» під псевдонімом Dr. Antoni I., висвітлювалися біографії найближчого жіночого оточення гетьманів Б. Хмельницького та І. Виговського³.

Про актуальність, значущість і специфіку жіночої біографіки в тогочасному соціокультурному просторі свідчила наукова спадщина В. Іконникова — професора Київського університету Св. Володимира. Як один із визнаних фахівців у галузі біографічних досліджень В. Іконников приділив значну увагу цьому напрямку. Проте його інтерес, у силу різних обставин, насамперед соціального статусу, викладацької діяльності, наукових уподобань та ідеологічних переконань — мав свою відмінність. Коло жінок, біографії яких були об'єктом наукового зацікавлення вченого, обмежувалося переважно представницями аристократії — вінценосними особами та тими, хто був безпосередньо наближений до престолу чи боровся за нього. Простір наукових досліджень В. Іконникова складала біографії Катерини II, княгині Наталії Олексіївни, Наталії Долгорукової, Катерини Дашкової, Марфи Борецької.

У ХХ ст. відбулися радикальні зміни у соціальному статусі жінок, їхніх суспільних ролях. Як стверджують теоретики французької школи Жак Ле Гофф, Анрі Лефевр, поява «модерної жінки» стала однією з визначальних рис модерності. Погоджуючись із ними, український історик Ярослав Грицак зазначає, що прірва розділяє тодішніх («традиційних») і теперішніх («модерних») жінок [2, с. IX]. Жінки не лише позбавилися стереотипних гендерних ролей, які культивували маскулінні суспільства, а й набули нових рис, пріоритетними серед яких у ХХ ст. стали національні ідентичності.

³[*Левицький О. І.* Раїна Могилянка – княгиня Вишневецкая // *Киевская старина*. – 1887. – Т. 19. – № 6; *його жс.* Анна-Алоиза, княжна Острожская // Там само. – 1883. – Т. 7. – № 11. – С. 329–373; *Лазаревский А.* Люди старой Малороссии. Семья Скоропадских // *Исторический Вестник*. – 1880. – Т. II. – С. 710–730; *Dr. Antoni I.* [Ролле Й. Й.] Женщины при Чигиринском дворе // *Киевская старина*. – 1894. – Т. 44. – № 1. – С. 107–126; № 2. – С. 282–304; № 3. – С. 512–529.

Соціокультурні трансформації зумовили нову конфігурацію жіночого біографічного нарративу. Відповідаючи на виклики часу, він перейшов у площину національної парадигми. Відтепер пріоритетні позиції у ньому відводилися жінкам, які виступали знаковим поста-тям українського культурного простору, а служіння національним інтересам — ключовою ознакою. Особливість тогочасної жіночої біографіки знайшла характерне втілення у публікаціях М. Грушевського (як ось, стаття про Н. Кобринську), нарисі І. Спаської, головною героїнею якого була П. Литвинова-Бартош, біографічних дослідженнях, присвячених видатним представницям української культури.

Домінантою біографії Н. Кобринської — центральної постаті українського феміністичного руху — стала її літературна, громадська та видавнича діяльність. Родина, одруження, стосунки з чоловіком відігравали у статті роль сюжетів другого плану. Саме у такий спосіб М. Грушевський відкривав світу Н. Кобринську як «одну з визначніших та інтересніших фігур в нашій письменстві та взагалі культурнім житті», для котрої приватне життя підпорядковувалось громадському служінню та реалізації власного інтелектуального потенціалу [3, с. 1].

Дещо інший формат мала жіноча біографія у нарисі І. Спаської, де базовою основою дослідження був контекстуальний підхід. Завдяки такому підходу органічно синтезувалися різноманітні елементи біографії, включаючи родовід, освіту, приватне життя, літературну, громадську та наукову діяльність, стосунки з чоловіком, київським оточенням, провідними вченими-етнографами тощо [15]. Багатогранна біографія жінки-дослідниці була представлена читачеві у контексті епохи як її живе відображення та водночас органічне продовження. Феномен епохи, що надала поштовх до кардинальних змін у становищі жіноцтва і феномен біографії П. Литвинової-Бартош доповнювали та розкривали одне одного, створюючи переконливу синтезовану образну конструкцію. До того ж, це була біографія жінки, написана жінкою, що внесло корективи у біографічний нарратив і так само позначилося на його модифікаціях.

Відмінною рисою тогочасних біографічних досліджень була різноманітність підходів і варіативність контекстів. Водночас біографічні практики виявилися втіленням міфологем, особливо, якщо це стосувалося геніальних постатей. Вже тоді Леся Українка позиціонувалась як постать, котра не має «своєї біографії», вказувалося на повну закритість особистого життя поетеси, його прихованість від широкого загалу, абсолютну підпорядкованість творчості [5, с. 50]. Чи не єдиним елементом приватного життя, на якому акцентувалась

увага, була хвороба поетеси. Нав'язаний біографічний конструкт «хвора і самотня» супроводжував біографічний дискурс Лесі Українки упродовж усього ХХ ст.

Натомість стрижнем студій, присвячених біографії Марка Вовчка, було приватне життя. Її привабливість залишалася для більшості інтригуючою, а біографія, тінню якої був П. Куліш (на чому акцентувалось у публікаціях С. Єфремова, В. Петрова, М. Могилянського), виглядала загадковою. Жінка «незалежних поглядів і незвичайної біографії» — так охарактеризував Марка Вовчка М. Могилянський. На його думку, вона була «надзвичайно чарівна, коли в неї так чи інакше були закохані, так чи інакше романували з нею такі видатні люди як Тургенєв, Куліш, Шевченко, Костомаров, Писарєв, не кажучи вже про О. Марковича, В. Пасека, М. Я. Макарова і врешті про двох братів Лобач-Жученків...» [16, с. 115]. У свою чергу О. Дорошкевич висловлював сумнів стосовно її привабливості й акцентував на «разючих контрастах» і «самозапереченнях» у творчих досягненнях Марка Вовчка. Будучи автором одного з перших комплексних біографічних досліджень, присвяченого письменниці та написаного на великому масиві архівних документів, О. Дорошкевич так і не зміг розгадати таємницю її біографії, як і загадковість самої постаті. Підсумовуючи свої спостереження у процесі роботи, він писав: «Орловська панночка з російським вихованням — і славнозвісна українська письменниця; член блискучої плеяди найвидатніших письменників Росії та України — і вже в 90-х рр. — «забытая писательница»...; бажаний гість літературних салонів — і нікому невідома жителька провінціальних кутів урядової Росії; співробітниця радикально-«нігілістичних» передових видань — і ліберально настроєна жінка, що навіть революції 1905 р. боїться...» [4, с. 237]. Достатньо промовистими виглядали рядки з листа М. Лобач-Жученка до В. Науменка у якості епіграфа до біографічного нарису: «Марко Вовчок дозволяє меткім біографам вигадувати, що завгодно, бо, на її думку, біографію тільки тоді варто писати, коли людина в могилі і його могила «тричі травою поросла», а поки людина живе, біографія передчасна» [4, с. 7].

Починаючи з середини 1920-х рр. були зроблені спроби використати біографії найвідоміших жінок як об'єкт ідеологічних маніпуляцій. Розуміючи масштабність постаті Лесі Українки, радянська влада включила її, разом із іншими видатними постатями української культури, до свого пантеона героїв із метою впливу на суспільну свідомість і формування нової ідентичності. На цьому тлі з'явився біографічний нарис А. Музички, де основна увага у біографії Лесі Українки зосереджувалася на її «знайомстві з марксист-

ськими гуртками і марксистською літературою», «марксисті в теорії» та «марксисті у практиці». Не приховуючи справжньої мети дослідження, автор озвучив своє прагнення, а можливо й замовлення влади, створити «образ цієї великої людини як громадської діячки та душевний образ мистця з чисто марксівським світоглядом» [10, с. IX].

У подібному ракурсі за радянських часів була переписана біографія Марка Вовчка. З неї практично були видалені сюжети приватного характеру. Вона позбулася своєї оригінальності та перетворилася на безбарвний інструмент пропаганди. Жіночий біографічний нарратив, що створювався у межах радянської ідеологічної конструкції, починаючи з 1930-х рр. уже виключав будь-яку варіативність підходів. Він мав відповідати жорстким критеріям, одним із головних серед яких було дотримання задекларованих владою ідеологічних канонів.

Сучасна жіноча біографіка як соціокультурний феномен отримала в Україні новий імпульс із проголошенням незалежності. Її втіленням став великий масив публікацій, які умовно можна представити у вигляді своєрідних блоків, що відтворюють багатоманітність персоналій, контекстів, форм і жанрів жіночого біографічного нарративу.

Біографії — «реставрації». На тлі загальної деконструкції радянського символічного простору, переосмислення української історії, антропологізації соціогуманітаристики розпочався процес звільнення від заідеологізованості, забронзовілості та примітивних інтерпретацій жіночої біографіки. Природно, що у цих умовах погляди вчених передовсім звернулися до постатей, чії біографії впродовж тривалого часу фальсифікувалися у відповідності до заданих шаблонів. У фокусі наукового дискурсу знову опинилися знакові особи української культури. «Реставрація» як процес очищення біографічного нарративу від штучного, вигаданого, кон'юнктурного, його відтворення у складних конструкціях психологізму жіночого таланту, повернення до біографічної об'єктивності торкнулася насамперед біографій Марка Вовчка та Лесі Українки.

Образ Марка Вовчка, лише окреслений Соломією Павличко (повна літературна біографія так і залишилася задумом), репрезентував нові підходи щодо жіночої біографіки в сучасних умовах. Біографія цієї неординарної постаті набула нового звучання завдяки модерному висвітленню, основу якого мала скласти психологічна біографічна модель, а сама Марко Вовчок — «людина серця», котра «пише серцем». Передбачалося, що стрижнем біографії жінки буде почуття — основне кредо, оскільки людське життя — це нерозривний ланцюг почуттів, а людське горе — від нездійсненності почуття [11, с. 88].

Так само було запропоновано кардинально нове прочитання біографії Лесі Українки. Праця О. Забужко «Notre Dame d'Ukraine: Леся Українка в конфлікті міфологій» (2007) — це спроба розкодувати біографію поетеси, закодовану у символах її творчості.

Модерний історично-літературознавчий дискурс біографічних ретравацій відзначений також спробою звільнити від усталених радянських стереотипів образ ще однієї талановитої жінки — дитячої письменниці Наталі Забіли. Гендерне маркування, яке застосовує Н. П. Марченко у біографічній розвідці «Наталія Забіла: на помежів'ї епох», деконструє відшліфований образ «партійної дами» і натомість репрезентує її у контексті знатного родоводу, приватного життя, викликів драматичного ХХ століття, що зумовлювало неоднозначність вчинків і самоідентифікацій талановитої жінки. Листування Наталі Забіли, залучене дослідницею, дає змогу розглядіти «імпозантну» непересічну жінку, яка володіє мистецтвом навіть у поважному віці мати чарівну та вишукану зовнішність, що органічно узгоджувалася з її уявленнями про статусні та вікові критерії жіночої краси⁴.

«Повернуті з небуття або реанімовані». Містить монографічні дослідження, присвячені українським жінкам, імена яких замовчувалися. Також до цього блоку можна віднести публікації щоденників, спогадів, листування як форми відтворення автобіографій жінок, які тривалий час перебували поза історичним нарративом. Серед «реанімованих» — біографії Катерини Грушевської, Наталії Полонської-Василенко, Надії Суровцової, Олени Отт-Скоропадської, Мілени Рудницької, Олени Теліги, Олени Степанів, Лесі Петлюри⁵.

«Біографічний калейдоскоп». Охоплює енциклопедичні, довідникові, а також науково-популярні видання, що розширили, доповнили, суттєво збагатили загальну палітру жіночих біографій. У

---

⁴Марченко Н. П. Наталія Забіла: на помелів'ї епох : біографічна розвідка / Наталія Забіла: «З дитьми треба розмовляти так, щоб їм було і цікаво, і зрозуміло» [Текст]: біобібліогр. нарис / Нац. б-ка України для дітей ; [авт.-уклад.: Н. В. Загайна, О. М. Тімочка ; авт. вступ. ст. Н. П. Марченко ; наук. ред. Н. С. Дяченко]. — Київ : НБУ для дітей, 2015. — С. 4–24. — (Серія «Дитячі письменники України»; вип. 5).

⁵Матяш І. Б. «Зірка першої величини»: життєпис К. М. Грушевської. — Київ : Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 2002. — 326 с.; *її жс.* Катерина Грушевська: життя і діяльність. — Київ : Україна, 2004. — 240 с.; Верба І. Життя і творчість Н. Д. Полонської-Василенко (1884–1973). — К., 2000. — 324 с.; Суровцова Н. Спогади. — Київ : Вид-во ім. Олени Теліги, 1996. — 432 с.; Теліга О. Листи. Спогади / Упоряд. Н. Миронець. — 2-ге вид., випр. — Київ : Вид-во ім. Олени Теліги, 2004. — 400 с.; *її ж.* О краю мій... Твори, документи, біографічний нарис / Упоряд. Н. Миронець. — 2-ге вид., випр. — Київ : Вид-во ім. Олени Теліги, 2006. — 496 с.; Отт-Скоропадська О. Остання з роду Скоропадських / Пер. з нім. Г. Сварник. — Львів: Літопис, 2004. — 472 с.; Рудницька М. Статті. Листи. Документи / Упоряд. М. Дядюк. — Львів, 1998. — 844 с.; Петлюра Л. Народе мій, улюблений / Упоряд., передне сл., коментар Т. Ківшар. — Київ : НБУВ, 2009. — 668 с.

цьому масиві варто виокремити багатотомне видання «Українки в історії». Хоча воно має переважно описовий характер та лінійний виклад інформації, жіноча біографіка в ньому знайшла свою форму втілення у вигляді горизонтальної проекції жіночих спільнот (наука, мистецтво, література), а також у часовому (традиційне суспільство, сучасність) та історичному (боротьба за національні інтереси та права) вимірах.

«Колективні біографії». Праці, які представляють цей блок, демонструють тенденцію відтворення поколіннєвого жіночого портрету. Особливий інтерес у цьому контексті являє своєрідна «біографічна трилогія» — наративні біографічні комплекси, що утворюють різновид колективного портрету жінок-шістдесятниць і розкривають багатогранність особистостей та унікальність жіночого таланту Михайлини Коцюбинської, Алли Горської, Ірини Жиленко у вимірі часу⁶. Біографічний наративний комплекс — пропозиція модерних жанрових конструкцій. Замість детальних описів, хронологічних послідовностей М. Коцюбинська використала в автобіографії жанр «свідомого мемуарного пунктиру», віддаючи пріоритет окремим постатям і моментам життя. Біографічний наратив Алли Горської має дещо іншу форму, окреслену як «життепис мовою листів і документів». Особистісний і творчий контекст біографії представлено в образах — рефлексіях, що постають крізь рядки листів до батьків, чоловіка, сина, друзів, а також у спогадах її оточення — знакових постатей часу. Щоденник – спогади Ірини Жиленко — це «мемуарна епопея», що ґрунтується на документальній основі та водночас є автобіографією і біографією покоління.

У сучасній вітчизняній гуманітаристиці спостерігаються також спроби відтворення й інших колективних жіночих біографій, зокрема слухачок Київських вищих жіночих курсів, жінок Другої світової війни⁷. Проте ці практики залишаються все ще поодинокими і наразі йдеться лише про їхній початок.

Виокремлені блоки, попри свою умовність, можуть розглядатися як ключові напрями жіночої біографіки на сучасному етапі, у межах яких триває дослідницька робота. Теорія мережевого аналізу дає змогу констатувати наявність мережевої структури, репрезентованої видан-

⁶Коцюбинська М. Книга споминів. – Харків : Акта, 2006. – 288 с.; Алла Горська. Душа українського шістдесятництва / Упор. Л. Огнева. – Київ : Смолоскип, 2015. – 712 с.; Жиленко І. НОМО FERIENS : Спогади / Передм. М. Коцюбинської. – Київ : Смолоскип, 2011. – 816 с.

⁷Кобченко К. Слухачки Київських вищих жіночих курсів: груповий портрет // Етнічна історія народів Європи. – 2002, № 12. – С. 49 – 54; Незвичні долі звичайних жінок. Усна історія ХХ століття / Гол. упорядник І. Винницька. – Львів Видавництво Львівської політехніки, 2013. – 836 с.

нями, інституціями, співтовариством учених, де відбувається важливий процес унаочнення жіночої біографіки як наукового напрямку.

Інститут біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, видання «Українська біографістика» за своїм призначенням належать до системоутворюючих елементів мережевої структури жіночої біографіки. Поява комплексного видання життєпису, епістолярної та творчої спадщини Лесі Петлюри, підготовленого Т. І. Ківшар, є одним із беззаперечних підтверджень цієї тенденції. Про присутність жіночої біографічної тематики на сторінках інститутського видання свідчать публікації О. Москальця про Ксенію Держинську [9], фрагменти спогадів актриси і громадської діячки Ганни Совачової та біографічна розвідка про неї О. Ротача [14] тощо.

Наочно презентує сучасний простір жіночої біографіки збірка наукових праць «Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методології» Інституту історії України НАН України. Серед публікацій останнього часу — стаття Олени Боряк, де окреслено структуру наукової біографії етнографа Людмили Шевченко, діяльність якої припала на один із найдраматичніших періодів вітчизняної історії. Важливим елементом наукової розвідки, що привертає особливу увагу, є пошук ключових підходів до розуміння біографічного казуса Людмили Шевченко — колеги М. С. Грушевського по академічній діяльності та подруги його доньки — Катерини Грушевської. З метою найбільш повного відтворення драматизму біографії жінки-науковця, що виявилася заручницею тогочасних політичних процесів, обставин життя і людських стосунків, вдало використано концепт «долі» — мінливої, неприхильної та водночас дещо поблажливої до Людмили Шевченко. Доля, як зазначає О. Боряк, зберегла життя Людмили Шевченко на відміну від її подруги, проте не дала реалізувати себе, але й зглянулася, «не допустила втрати для нащадків її головного добруку — численних архівних записів, нотаток, щоденників, що зберігаються нині в архівосховищах» [1, с. 16].

Попри те, що домінуючою тенденцією сучасних жіночих біографічних досліджень усе ще залишаються ситуативність, мозаїчність, фрагментарність, мережева модель сучасної гуманітаристики дає підстави аналізувати жіночу біографіку у вимірі єдиного наукового простору, що символічно об'єднує вчених, дотичних до цих проблем. Йдеться про співтовариство істориків жіночої біографіки як умовно існуючу спільноту, але завдяки якій циркулює наукова інформація, відбувається обмін ідеями, продовжується науково-дослідницький поступ. Наразі існує коло провідних фахівців із визначеними пріоритетними персоналіями, що складають об'єкт їхніх біографічних зацікавлень. Серед найбільш відомих вітчизня-

них дослідників жіночих біографій — київські історики Ігор Верба (Н. Полонська-Василенко, Н. Мірза-Авак'янц), Надія Миронець (Олена Теліга), Ірина Матяш (Катерина Грушевська), Катерина Кобченко (біографії слухачок Вищих жіночих курсів у Києві, зокрема Софії Щеглової), полтавська дослідниця Ірина Петренко, монографії якої присвячені Єлизаветі Милорадович та Н. Мірзі-Авак'янц.

Тривалий процес розвитку жіночих біографічних студій є яскравим підтвердженням невичерпності цього наукового напрямку, його гнучкості та вміння оперативно реагувати на виклики і запити життя, бути актуальним у вимірі соціокультурних трансформацій. Розвиток історичної думки та інституалізація української соціогуманітаристики забезпечили еволюційний характер жіночої біографіки і дають змогу осмислити її багатоманітну варіативність, пріоритетність напрямів, доповнюють уявлення про неї як про соціокультурний феномен та невід'ємну складову культурного простору. Проте, біографія жінки, яка справедливо вважається найбільш загадковою ланкою соціуму, потребує додаткових механізмів дослідження для розкриття всього складного комплексу соціопсихологічних виявів в контексті епох. З огляду на це, цілком природно, що пошук оптимальних алгоритмів, які би надавали змогу враховувати різноманітні складові жіночих біографій, передавати колізії часу, складні людські стосунки, драматизм та інтригу людського життя, триває.

1. *Боряк О.* Наукова й польова діяльність етнографа Людмили Шевченко [Текст] / О. Боряк // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Збірка наукових праць. – Київ : НАН України, Ін-т історії України, 2009. – Ч. 16. – С. 8–19.
2. *Грицак Я.* Передмова [Текст] / Я. Грицак // Незвичні долі звичайних жінок. Усна історія ХХ століття / гол. упоряд. І. Винницька. – Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2013. – С. IX–XXVIII.
3. *Грушевський М.* Наталя Кобринська [Текст] / М. Грушевський // Літературно-науковий вісник. – 1900. – Т. IX. – С. 1–23.
4. *Дорошкевич О.* Біографічна розвідка [Текст] / О. Дорошкевич // Марко Вовчок. Твори. – Київ, Харків : Держвидав, 1928. – Т. IV. – С. 7–240.
5. *Євшан М.* Леся Українка [Текст] / М. Євшан // Літературно-науковий вісник. – 1913. – Кн. 10. – С. 50–55.
6. *Кастельс М.* Информационная эпоха. Экономика, общество и культура [Текст] / Мануель Кастельс. – Москва : ГУ ВШЭ, 2000. – 507 с.

7. Колесник І. Мережева модель науки (новий проект української історіографії?) [Текст] / І. Колесник // Ейдос. – 2009. – Вип. 4. – С. 54–88.
8. Колесник І. Передмова // Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки [Текст] / І. Колесник. – 2015. – № 8. – С. 7–13.
9. Москалець О. В. Ксенія Держинська: від київських коренів до московських тріумфів [Текст] / О. В. Москалець // Українська біографістика. – 2009. – № 5. – С. 84–91.
10. Музичка А. Леся Українка. Її життя, громадська діяльність і поетична творчість [Текст] / А. Музичка. – Київ : ДВУ. – 1925. – 105 с.
11. Павличко С. Фемінізм [Текст] / С. Павличко. – Київ : Основи, 2002. – 322 с.
12. Попик В. І. Біографістика [Текст] / В. І. Попик // Спеціальні історичні дисципліни : довідник : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / І. Н. Войцехівська (кер. авт. кол.), В. В. Томазов, М. Ф. Дмитрієнко. – Київ : Либідь, 2008. – С. 94–103.
13. Попова Т. Жизнеописание ученого-историка на перекрестке исторических традиций: теория, методология, практика [Текст] / Т. Попова // Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки. – 2015. – № 8. – С. 15–40.
14. Ротач О. П. “Все життя я вірила в красу”: Ганна Вікторівна Совачова — видатна українська актриса та громадський діяч [Текст] / О. П. Ротач // Українська біографістика. – 2009. – № 5. – С. 186–219.
15. Спаська Ї. Пелагея Яковівна Литвинова (1833–1904) [Текст] / Ї. Спаська // Етнографічний вісник. – 1928. – Кн. 7. – С. 168–199.
16. Чубський П. [Могилянський М.] Кохання в житті Шевченка та Куліша [Текст] / П. Чубський [Могилянський М.] // Записки Історично-філологічного відділу. – 1928. – Кн. XXI–XXII. – С. 101–118.

REFERENCES

1. Boryak, O. (2009). *Naukova y pol'ova diyal'nist' etnohrafa Lyudmyly Shevchenko* [Scientific and field research of ethnographer Lyudmila Shevchenko]. In *Spetsial'ni istorychni dystsypliny: pytannya teorii ta metodyky. Zbirka naukovykh prats'* [Special historical disciplines: theory and methods.] (Vol. 16, pp. 8–19). Kyiv: NAN Ukrayiny, Int istoriyi Ukrayiny. [in Ukrainian].
2. Hrytsak, Ya. (2013). *Peredmov*a [Preface]. In *Nezvychni doli zvychnykh zhinok. Usna istoriya XX stolittya* [Unusual fortunes of or-

- dinary women. Oral history of the twentieth century]. (Pp. IX – XXVIII). Lviv: Vyd-vo L'viv. Politekhnyky. [in Ukrainian].
3. Hrushevs'kyi, M. (1900). *Natalya Kobryns'ka* [Natalia Kobrynska]. In *Literaturno-naukovyy visnyk* [Literary and Scientific Journal]. (Vol. IX, pp. 1–23). [in Ukrainian].
  4. Doroshkevych, O. (1928). *Biohrafichna rozvidka* [Biography research]. In *Marko Vovchok. Tvory* [Marko Vovchok. Writings]. (Vol. IV, pp. 7–240). Kyiv, Kharkiv: Derzhvydav. [in Ukrainian].
  5. Yevshan, M. (1913). *Lesya Ukrayinka* [Lesya Ukrainka] In *Literaturno-naukovyy visnyk* [Literary and Scientific Journal]. (Vol. 10, pp. 50–55). [in Ukrainian].
  6. Kastel's, M. (2000). *Informacionnaja jepokha. Jekonomika, obshchestvo i kul'tura* [The Information Age. Economy, Society and Culture]. Moscow: Gosudarstvennyj universitet Vysshaja shkola jekonomiki. [in Russian].
  7. Kolesnyk, I. (2009). *Merezheva model' nauky (novyy proekt ukrajin's'koyi istoriohrafii?)* [The network model of science (the new project of Ukrainian historiography?)] In *Eydos. Al'manakh teorii ta istoriyi istorychnoyi nauky* [Eidos. Almanac of Theory and History of Historical Science]. (Vol. 4, pp. 54–88). [in Ukrainian].
  8. Kolesnyk, I. (2015). *Peredmova* [Preface]. In *Eydos. Al'manakh teorii ta istoriyi istorychnoyi nauky* [Eidos. Almanac of Theory and History of Historical Science]. (Vol. 8, pp. 7–13). [in Ukrainian].
  9. Moskalets', O. V. (2009). *Kseniya Derzhyn's'ka: vid kyyivs'kykh koroniv do moskovs'kykh triumfiv* [Ksenia Derzhinska: from Kiev roots to Moscow triumphs]. In *Ukrayins'ka biohrafistyka* [Biographistica Ukrainica]. (Vol. 5, pp. 84–91). [in Ukrainian].
  10. Muzychka, A. (1925). *Lesya Ukrayinka. Yiyi zhyttya, hromads'ka diyal'nist' i poetychna tvorchist'* [Lesya Ukrainka. Her life, social activities and poetry]. Kyiv: Derzhvydav. [in Ukrainian].
  11. Pavlychko, S. (2002). *Feminizm* [Feminism]. Kyiv: Osnovy. [in Ukrainian].
  12. Popyk, V. I. (2008). *Biohrafistyka* [Biographistica] In *Spetsial'ni istorychni dysypliny : dovidnyk* [Special historical subjects: directory]. (Pp. 94–103). Kyiv: Lybid'. [in Ukrainian].
  13. Popova, T. (2015). *Zhizneopisanie uchenogo-istorika na perekrestke istoricheskikh tradicij: teoriya, metodologija, praktika* [Biography of the historian as a scientist at the crossroads of the historical traditions: the theory, methodology, practice]. In *Eydos. Al'manakh teorii ta istoriyi istorychnoyi nauky* [Eidos. Almanac of Theory and History of Historical Science]. (Vol. 8, pp. 15–40). [in Ukrainian].

14. Rotach, O. P. (2009). "*Vse zhyttya ya viryla v krasu*": *Hanna Viktorivna Sovachova — vydatna ukrayins'ka aktrysa ta hromads'kyy di-yach* ["All my life I believed in beauty": Anna V. Sovachova — outstanding Ukrainian actress and social activist]. In *Ukrayins'ka bi-ohrafistyka* [Biographistica Ukrainica]. (Vol. 5, pp. 186–219). [in Ukrainian].
15. Spas'ka, Yi. (1928). *Pelaheya Yakovivna Lytvynova (1833–1904)* [Pelagea Yakovivna Litvinova (1833–1904)]. In *Etnohrafichnyy visnyk* [Ethnographic Journal]. (Vol. 7, pp. 168–199). [in Ukrainian].
16. Chubs'kyy, P. [Mohylyans'kyy M.] (1928). *Kokhannya v zhytti Shevchenka ta Kulisha* [Love in the life of Shevchenko and Kulish]. In *Zapysky Istorychno-filolohichnoho viddilu* [Notes of History and Philology Department]. (Vol. XXI–XXII, pp. 101–118). [in Ukrainian].

Жіноча біографіка як напрям наукових досліджень: традиції та сучасні репрезентації.

Буряк Л. І., провідний науковий співробітник Інституту біографічних досліджень НБУВ, доктор історичних наук, професор (Київ).

Українська біографістика = Biographistica ukrainica. – Київ, 2016. – Вип. 13. – С. 10–27.

Аналізується жіноча біографіка як соціокультурний феномен і науковий напрям, що є органічною складовою біографічних досліджень. Визначаються особливості термінології та методології. Обґрунтовано еволюційний характер, періодизацію жіночої біографіки, охарактеризовано її домінуючі тенденції. Структура та формат жіночої біографіки розглядаються у вимірі часу з урахуванням політичних та соціокультурних трансформацій, інтересів суспільства та наукової еліти. Сучасний масив публікацій структуровано у блоки, що окреслюють ключові напрями жіночої біографіки на етапі української незалежності.

Ключові слова: біографічні дослідження, біографіка, жіноча біографіка, жіночий біографічний наратив.

Women's biography as the scientific field: traditions and modern representations.

Buryak L.I., Leading Researcher of Institute of Biographical Research of Vernadsky National Library of Ukraine, Doctor of History, Professor (Kyiv).

Ukrainian biographical = Biographistica ukrainica. – Kyiv, 2016. – Vol. 13. – P. 10–27.

Biography of women is analyzed as a social and cultural phenomenon and scientific field, which is an integral part of biography research in general. Features of terminology and methodology, evolutionary character and periodisation of female biography, as well as its dominant trends are identified and characterized. The structure and format of the female biography are considering in terms of time, taking into account the political, social and cultural transformations, interests of society and scientific elite. The current array of publications is structured in blocks that outline the key areas of biography of women during Ukrainian independence.

Keywords: biography research, biography, biography of women, female biographical narrative.

Женская биографика как направление научных исследований: традиции и современные репрезентации.

Буряк Л. И., ведущий научный сотрудник Института биографических исследований НБУВ, доктор исторических наук, профессор (Киев).

Українська біографістика = Biographistica ukrainica. – Киев, 2016. – Вып. 13. – С. 10–27.

Анализируется женская биографика как социокультурный феномен и научное направление, которое является органической составляющей биографических исследований. Определяются особенности терминологии и методологии. Обосновано эволюционный характер женской биографики и ее периодизацию, охарактеризованы доминирующие тенденции. Структура и формат женской биографики рассматриваются с учетом временных характеристик, политических и социокультурных трансформаций, интересов общества и научной элиты. Современный массив публикаций структурировано в блоки, которые обозначают ключевые направления женской биографики на этапе украинской независимости.

Ключевые слова: биографические исследования, биографика, женская биографика, женский биографический нарратив.